

*Кравчук О.,
канд. іст. наук, доцент*

**Т. Г. Масарик і М. С. Грушевський:
документи та матеріали**

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Т. Г. Масарику (1850-1937) і М. С. Грушевському (1866-1934) належать ключові ролі у новітній історії відповідно чеської та української націй. Залишивши значну інтелектуальну спадщину, зазначені постаті відіграли вагомий роль у політичному відродженні власних націй. Представлена підбірка документів, в основному, стосується різних аспектів відносин Т. Г. Масарика і М. С. Грушевського у 1917-1921 рр. – доби боротьби чеської та української націй за власну державність. Також представлені документи з чеського періоду еміграційної діяльності М. С. Грушевського.

**1916 р. серпня 9. Петроград. – Із листа О. Горького
М. Грушевському про зустріч з Т. Г. Масариком
на о. Капрі у серпні 1913 р.**

... Я уверен, что необходимо написать книгу на тему: «Украина и Россия в их духовной жизни» - исследование и выяснение тех различий, которые, несомненно, лежат в основе психики украинца и великоросса. ...

Я говорил также и об этой книге с проф. Масариком, – он отнесся к идее ее весьма сочувственно, очень подчеркнул то обстоятельство, что для России, страны отсталой, такие азбучные книги особенно необходимы.

Я горячо хотел бы знать Ваше мнение по этому вопросу, уважаемый Михаил Сергеевич, уверен, что под Вашей редакцией такая работа явилась бы образцовой. Вопрос в том, признаете ли Вы ее нужной? Мне кажется, что для политически безграмотного и социально неразвитого московско-русского общества такая книга принесла бы немалую пользу. Примите во внимание, что и внутреннее разногласия между Украиной, во многом воспитанной влиянием Запада, и Москвой, подчиненной византийско-татарским влияниям, никогда и никем не освещались. ...

Слово і час. 1994. № 6. С. 54-55.

Спогади О. І. Бочковського про аудієнцію у Т. Г. Масарика в січні 1919 р.

... Минуло чотири роки від ... останнього мого побачення з професором Масариком. Я був конфінований весь час на чесько-німецькому національному кордоні. 28 жовтня повстання самостійної Чехословаччини було для мене несподіванкою, про яку я довідався на пошті цього ж самого дня після полудня. Розуміється, я негайно вернув до Праги. Мене цікавило те, що робилося саме на Україні. У грудні (21-го) професор Масарик вернувся тріумфально до Праги, як перший президент Чехословацької республіки. Вже перед тим, я бачився з його приятелями і прихильниками, головне з д-ром Гербеном.

Я думав, що проф. Масарик буде особисто на мировій конференції, як президент Вільсон. Знаючи, його давніше прихильне відношення до українського питання, я думав, що він зможе і захоче допомогти Україні під час мирових пертракцій. Мушу зазначити, я нічого не знав про його побут на Україні під час війни та про зносини з українською владою, про що довідався згодом від нього ж самого.

На Україні було саме протинімецьке повстання, формувався новий уряд Директорії. В місцевій пресі годі було, як слід поінформуватися про це. Про українські справи взагалі писалося дуже сумбурно і не без тенденції. Безпосереднього зв'язку з Україною не було. Отже я рішив діяти на власну руку і написав листа до професора Масарика ще перед його приїздом до Праги та попросив д-ра Гербена особисто передати йому цього листа, в якому я апелював до нього, прохаючи своїм авторитетом підперти справу української держави на мировій конференції, де я передбачав чималі для неї труднощі й перепони.

Від д-ра Гербена я довідався, що президент Масарик на мировій конференції особисто не буде і що з моїм проханням слід адресуватися до чехословацького міністра закордонних справ д-ра Є. Бенеша, що я і зробив знову листовно на початку 1919 року вже після моєї аудієнції у президента Масарика.

... Про цю аудієнцію я досі не писав і не згадував з різних причин. Не все, про що під час неї говорилося, є до опублікування навіть сьогодні, але про де-що можна писати, не порушуючи інди-скреції. Конкретним мотивом для моєї цієї аудієнції було особисте вироблення побачення у президента Масарика для нашого віден-ського посла п. В. Ліпинського. Крім того, я знову хотів говорити

з президентом Масариком про українську справу, що в наслідок успішного протигерманського перевороту на Україні починала активізуватися у міжнародньому аспекті.

Десь 15 січня 1919 року я телефонічно звернувся до секретаря пана президента з проханням про авдієнцію для мене, подавши мотиви і зазначивши, що я звертаюся цілком приватно і без якого будь урядового доручення. У той час я вже був секретарем при західне-українському дипломатичному представництві, у Празі, хоч мій шеф проф. С. Смаль-Стоцький, розуміється, знав про цю мою авдієнцію, але, оскільки мова мала бути про Велику Україну, з якою зв'язку не було і моїм заміром власне було промостити шлях для неї в Празі, мені здавалося більш відповідним робити це цілком приватно і на власну руку, щоб не могло потім виникнути непорозумінь.

Того ж самого дня після полудня я мав телефонічне повідомлення з канцелярії президента, що моя авдієнція призначена на 18 січня на 11 год. 30 хв. перед обідом.

Я згадую про одну комічну пригоду перед нею, яка мені допомогла у цей день бути прийнятим паном президентом. Це було десь за тиждень [по] замаху на тодішнього прем'єр-міністра д-ра Крамаржа, коли скрізь на Граді була посилена охорона. Я прийшов туди після 11 год. Лишалося чверть години до авдієнції. Коли я проходив біля військової сторожі при вході до апартаментів пана президента, її начальник зажадав від мене «пропуск», якого у мене не було, бо про авдієнцію я мав повідомлення телефонічне і в канцелярії пана президента не був. Виходила дуже незручна ситуація. Канцелярія президента була з другого боку і хоч не далеко, але все ж таки за десяток минут, які лишалися до авдієнції – неможливо було залагодити вже через неї справу мого «пропуску». Я не знав, що робити. Начальник охорони також, але без «пропуску» впустити мене не смів. У цей момент на сходах, з'явився якийсь елегантний пан в чорному. Побачивши мене, сказав – Ви, пане Бочковський, – до пана президента? – Так, відповів я, але на жаль не маю «пропуску», і пізно вже його одержати з канцелярії. – Це нічого, сказав він і звертаючися до начальника охорони каже – я пана Б. добре знаю і доведу до апартаментів пана президента.

Ми пішли довгими коритарами старого Градчанського замку. По дорозі я медитував, хто ж цей пан у чорному, котрий мене добре знає, а я собі жадним разом його не пригадую.

Вже перед самою салею авдієнційною – цей добродій, посміхаючися, з'ясував мені дивну таємницю. Виявилось, що це був детектив ще з австрійських часів, котрий мене добре знав з різних

конфліктів з поліцією. В душі подумав я, які тільки знайомства не можуть бути іноді у пригоді, та був безмежно вдячний цьому панові в чорному за те, що він мене на час провів до апартаментів пана президента.

... Президент Масарик є надзвичайно точний, таким він зрештою був все своє життя. Пунктуально в 11:30 мене покликав його секретарь до кабінету. Я відразу пізнав стару бібліотеку у новому оточенні. Хата була інша, велика і гарна. Здається, етажерки були інші та нові. Зрештою, все залишилося так, як було колись у кабінеті проф. Масарика на Male Strane. За кілька хвилин він ввійшов, стрункий, як звичайно, помимо своїх 69 років, у сірому костюмі, такий він носив звичайно, коли послував у Відню. Така сама стара і мила усмішка. Попрохав сісти, коли ми привіталися. Почалася жива розмова про Україну і нові події на Україні. Видно він симпатизував нам, хоч не раз в часі розмови підкреслював, що, як голова держави, він, розуміється, не може про все висловлюватися без застережень, і що не все, що він мені каже, є до оголошення. Я це добре розумів! Проте, розмова йшла вільно і безпосереднє.

Я увесь час збивався, скандально порушуючи ритуальний етикет, та називаючи його паном професором замість президентом. Вибачився, він посміхнувся і казав – аджеж я професор.

Від нього я довідався про його побут на Україні і про те, як він мав нагоду особисто познайомитися з українськими прямуваннями і з видатними діячами українського національного руху. Він назвав проф. М. Грушевського, С. Петлюру, В. Винниченка, О. Шульгина. Згадував про умову з українською владою і про те, що має її.

Що-до перспектив українського питання у найближчому часі, він гадав, що це буде справа мирової конференції, яка має її вирішити. Перед тим, Чехословаччина зможе визнати українську державу *de facto* і прийняти евентуально її дипломатичного представника у такій ролі аж до полагодження української справи на мировій конференції. Він цікавився, чи вже є хтось призначений від уряду Директорії до Праги, я сказав, що не знаю, бо ще не маю безпосереднього зв'язку з Київом і що про це можливо поінформує президента віденський посол п. Ліпинський, призначити якому авдієнцію я власно прохаю.

Президент перепитав мене чи посол Ліпинський є представником Директорії чи гетьманського уряду? Я сказав, що тепер Директорії. Президент дав свою згоду на його прийняття, яке відбулося трохи пізніше.

Що-до допомоги на мировій конференції, він радив звернутися мені просто до д-ра Бенеша, який залишився в Парижі.

Потім він перейшов вже не на політичні справи і авдієнція закінчилася після 12 год., коли на черзі була якась делегація.

Відходяючи від нього, я мав вражіння, що у тяжких моментах українці завжди можуть рахувати на особисту доброзичливість з боку президента Масарика.

У новій, дуже визначальній, ролі він лишився тим, чим був завжди: доброю і гуманною людиною. Людиною чистого серця і великого розуму. Людиною, що на все у житті дивиться *sub speciae aeternitatis*. Людиною, до якої без застережень можна застосувати відому гуманітарну девізу: *Homo sum: humani nihi! a me alienum puto*.

Бочковський [О. І.] Із спогадів про Т. Г. Масарика. // Тризуб. 1930. Ч. 36 (244). 28 вересня. С. 12-14.

Примітка:

Латинський вислів «*sub speciae aeternitatis*» перекладається як «з погляду вічності», а «*Homo sum: humani nihi! a me alienum puto*» – «я людина, і ніщо людське мені не чуже».

Спогади М. Грушевського про перебування у Празі в квітні-червні 1919 р.

Проїхавши до Праги якомога швидше, найкоротшою дорогою, я все-таки діставсь туди вже перед самими Великодніми святами, 18. IV, і переконався, що при тих відносинах, в яких опинились українські місії за кордоном, і при тій становищі, яке вони займають супроти мене, мені треба відложити всяку надію на те, щоб протягом яких 5-6 день дістатись до Амстердама. Я не міг попастись на сю конференцію. Супроти того я поспішив протелеграфувати тим товаришам (вказаним мені Ц[ентральним] комітетом), адреси котрих встиг розвідати – а саме Ісаєвичу і Шрагу, запитуючи, чи згодні вони прийняти мандат і чи не могли б дістатись до Амстердама, ще поки там не скінчиться конференція. Тов[ариш] Шраг відповів, що не має ніякої змоги виїхати; тов[ариш] Ісаєвич повідомив, що готов виїхати зараз, як тільки дістане паспорт. Я вислав йому мандат, але паспортіві труднощі не дали й т. Ісаєвичу поспіти до Амстердама. Конференція була дуже коротка, справи відложено до довшої, призначеної в Люцерні на 1 серпня. Туди треба було загодя приготувитись.

Розвідавши про порядок приймання партій до Інтернаціоналу, я рішив використати свій побут у Празі для того, щоб приго-

товити потрібний для того матеріал, в виді кількох інформаційних брошур про партію і про ситуацію на Україні – для Бюро Інтернаціоналу, для соціалістичних партій і взагалі західноєвропейської публіки. Протягом двох місяців, що я прожив в Празі, я приготував і видрукував по-французьки під фірмою делегації три такі брошури: партійну програму з короткими вступними замітками про історію партії і позицію, яку вона фактично займає тепер: зміни в програмі й тактиці, внесені останніми подіями, радянський принцип, прийнятий під час Київського конгресу, і т. ін. (*Le parti socialiste-révolutionnaire ukrainien. Programme précédé d'une notice introductive de la délégation*). Далі – земельний закон Центр[альної] Ради з короткими поясненнями про земельну справу на Україні (*Le problème agraire en Ukraine et la loi agraire du Centralna Rada* (le 18 janvier 1918)). І нарешті – огляд Української революції за два роки, з короткими вступними відомостями про минувшину України і її впливи на її соціальну структуру (*La lutte sociale et politique en Ukraine, 1917–1918–1919*).

Крім того, я зав'язував за сей час зносини з чеськими соціалістами, відновив і поширив свої зв'язки в кругах наукових і політичних, між іншим – старався вияснити їм потреби й вимоги новоприлученої до Чесько-Словацької Республіки Закарпатської України, на котру почали з різних сторін світу злітатись різні обрусителі.

Моя давніша знайомість з проф. Т. Масариком, новим президентом республіки, дала мені змогу – після того, як на Україні протягом довгого часу я був відтятий від європейського життя – поінформуватись з компетентних джерел про політичну ситуацію та вияснити собі, наскільки має підставу орієнтація, взята Директорією на Антанту. Розмови, котрі я мав з ним і з заступником міністра загран[ичних] справ Штепанком (міністр Бенеш був в Парижі, при мировій конференції), а також з відомим англійським публіцистом – слов'янофілом Сетон-Уотсоном (*Scotus Viator*), котрого в тім часі гостив у себе президент Масарик, а я був знайомий з ними теж ще зі Львова – куди він приїздив перед війною, студіюючи австрійські відносини, були дуже для мене цінні з сього погляду.

Вони впевнили мене, що самостійна Україна не може сподіватись ні признання, ні піддержки від держав Антанти. З одного боку, ці держави – особливо Франція і Англія – почувають себе морально винними перед Росією, котру так безоглядно і немилосердно використовували в війні в своїх інтересах і, вирятувавши себе, її довели до повного розвалу і упадку. З другого боку, в західних

буржуазних кругах не вірять в те, що стара Росія, мілітаристична й імперіалістична, царська чи конституційна, таки вмерла дійсно. Вони думають, що вона відродиться, знову займе сильну позицію і тоді воздасть повною мірою всім, хто був відвернувся від неї, або робив що-небудь на її шкоду. Сим аргументом головно й орудували за кордоном всякі представники єдиної Росії: прийде, мовляли, Велика Росія знову і спитає кожного, як на Страшнім суді, – де ви були і з ким ви тримали тоді, як я була нища і поругана? І сей аргумент дійсно робив психологічне вражіння дуже сильне.

Було ясно, що ні правительство французьке чи англійське, ні французька або англійська буржуазія не зважаться зробити нічого, що могло б виглядати на ослаблення давнішої великодержавної ролі Росії, або розділ її території, навпаки підчеркуватимуть своє бажання всяко допомогти їй відродити свою силу і значіння. Коли Росія, не вважаючи на се, таки не відродиться, се вже буде її вина, але зараз мусить їй бути дана якнайширша можливість для сього. Такий характер і мало зроблене в тім часі признання уряду Колчака, з забезпеченням автономії для деяких областей. По гадці отсих діячів, які мене освідомляли, Україна могла б щось виговорити собі у Антанти, тільки прийнявши федеративний принцип для нових відносин.

Але се мала бути федерація в рамках б[увшої] Росії, з виключенням тільки Фінляндії й Польщі. Утворення федерації на інших, ширших підставах, скажім, федерації слов'янської, до котрої ввійшли б західнослов'янські й балканські землі, або федерації чорноморської в ширших розмірах, як ми то собі планували на Україні в 1917–1918 рр., в антантських кругах так само не бажають, як і розділу. Їм зовсім не бажано, щоб ідея федерації стала в руках Росії знарядом розросту, притягання нових областей. Вони вважають своїм обов'язком реставрувати Росію, але я мусив так вирозуміти, що сей свій обов'язок антантські круги беруть чисто формально, і їм зовсім не залежить на тім, щоб відроджена Росія була сильною, добре організованою, урівноваженою державою. Тому й яких-небудь гарантій дійсного переведення федеративного принципу в рамках нової Росії від держав Антанти даремно було б сподіватись. Особливо Україні – і так само Білорус[ія], що разом з нею й Кубанню була промовчана в ноті Колчаку: відносини сих «русских» країв зостаються вповні внутрішньою справою Росії.

З планами ширшої федерації в тім часі виступили галицькі урядові круги. «Західна область Української Нар[одної] Республіки»

агонізувала тоді під польським наступом, спорядженим Антантою. До Праги один за другим летіли висланці галицького уряду з порученням за яку-будь ціну добитись помочі від чехів як єдиного порятунку в безвихідній позиції. Чехії пропонувано яку-будь конвенцію, унію, федерацію – яку-небудь форму, під котрою вона могла б підтримати Галичину против тяжкого ворога, що грозив її задавити, а чехів відтяти від безпосереднього стику з східнослов'янським світом. Чехи розуміли всю вагу сього стику з «руском» для себе, здригались перед гадкою його втратити, – але мусили незмінно відповідати, що нема на се волі Антанти: вона не бажає собі якої-небудь федерації Чехо-Словаччини з східнослов'янськими землями. Радили їхати до Парижа, там сю справу підняти і побачити, як вона буде прийнята.

Таку ж пораду дістав і я в відповідь на всі свої аргументації против антантської концепції східноєвропейського питання: їхати до Парижа, на місці, з першого джерела довідатись про заміри антантської політики і постаратись переконати її представників про її погибельність, коли маю про неї таке переконання. З чеської сторони мені обіцяно всяко уможливити сю подорож, і не було причин не використати сеї можливості. Я виїхав з Праги і 17 червня був в Парижі, де застав і т. Ісаевича.

Грушевський М. Твори у 50 т. Т. 4. Кн. II. Серія суспільно-політичні твори (листопад 1918 р. – жовтень 1926 р.) / Упоряд. С. Паньков. Л.: Вид-во «Світ», 2013. С.113-116.

Запис Т. Г. Масарика про розмову з М. Грушевським 20 серпня 1919 р., Прага.

Росіяни в Парижі відмовилися вести переговори з Україною та іншими державами, які виникли із старої Росії.

Тільки Маклаков щодо створення неофіційного дорадчого об'єднання всіх цих держав.

Він довго не відповідав. Прийшов до Марголіна Керенський і декларував, що він визнає лише одну (об'єднану) Росію; Учредительное Собрание створить Росію.

А між тим, щоб у ньому не пробуджувати великоросійського націоналізму, він би їх згодом затиснув.

Як Авксентьев.

Документи Томаша Масарика та чеські адресати Михайла Грушевського (з документів, переданих Президентом Чеської Республіки В. Гавелом під час візиту в Київ для публікації на Україні). // Хроніка 2000. 1999. Вип. 29-30. «Україна-Чехія». Ч. II. С. 17-25. С. 17.

Примітка:

У тексті підкреслено Т. Г. Масариком.

Із листа М. Грушевського до М. Січинського, 23 серпня 1919 р., Нове Место над Метуї.

... Українців в Празі є зараз багато, і їх дуже займає справа угорської України. В сій справі вони і я також мав розмову з Масариком і ріжними особами. За допомогою Українського уряду зав'язалося товариство «Всесвіт» (при місії), яке має вести видавничу і культурну діяльність для угорської України. На останнім побаченні зі мною, Масарик говорив, що просить спуститися на нього – він допильнує, що народна мова і народний елемент буде забезпечений. Сю розмову має продовжувати з ним посол Славинський – я не маю змоги ближше займатися тим, бо виїду.

Український історик. Нью-Йорк–Торонто.–Мюнхен, 1978. Ч. 1-3. С. 161-162.

**Нотатка «Мих. Грушевський член Чеської Академії Наук»
у газеті «Наш шлях», січень 1920 р.**

Чеська Академія Наук цими днями повідомила проф. М. Грушевського що вона поновила його вибір на свого заграничного члена. В свій час цей вибір не був затверджений цісарем, але тепер по звільненню Чехів, його поновлено.

Мих. Грушевський член Чеської Академії Наук. // Наш шлях. 1920. Ч. 8. 16 січня. С. 2.

**Запис в Канцелярії президента республіки
від 21 вересня 1920 р. про аудієнцію М. Грушевського
у Т. Г. Масарика, м. Прага.**

Паном президентом був прийнятий на аудієнції сьогодні о 12 год. 50 попол.[удні] професор Грушевський ...

Томаш Масарик і українці. Архівні документи / Уклав та необхідні пояснення й переклади зробив Є. Топінка. Л.: «Видавництво «Центр Європи», 2010. С. 64.

**Запис в Канцелярії президента республіки від 22 вересня
1920 р. про зміст розмови М. Грушевського і Т. Г. Масарика
на аудієнції 21 вересня, м. Прага.**

... Пан президент сказав і наказав мені наступне:

«Був у мене проф. Грушевський, український вождь, хотів би бути в Празі. Взагалі має три прохання:

1. закордонний паспорт. Закінчується у нього термін, треба поновити;

2. хотів би отримати квартиру, хоча б зо 3 кімнатами;

3. щоб утікачів з Галичини не повертали полякам. Наша жандармерія нібито їх туди повертає, а поляки їх мучать. Йшлося б про те, як їм можна було б допомагати. Ніби тут влаштовується якийсь табір для інтернованих. З тим усім зайдіть до міністра Бенеша і про 3-тє прохання поговоріть також з [непрочитане прізвище], до реферування якого належить Підкарпатська Русь».

Томаш Масарик і українці. Архівні документи / Уклав та необхідні пояснення й переклади зробив Є. Топінка. Л.: «Видавництво «Центр Європи», 2010. С. 65.

**Лист керівника Канцелярії президента ЧСР П. Шамала
М. Грушевському, 25 вересня 1920 р.**

За розпорядженням пана президента республіки, нижчепідписана канцелярія отримала від міністерства закордонних справ наступну інформацію про можливість виконання Ваших побажань, висловлених пану президентові на аудієнції ... :

1. Паспорт Вам буде безперешкодно пролонговано. Потрібно лише з питанням пролонгації зголоситися до міністерства закордонних справ.

2. Те ж міністерство буде старатись знайти Вам квартиру, але вже зараз не приховує своїх побоювань, що за теперішньої квартирної кризи це буде тривати чимало часу.

3. Згідно з уже виданим раніше міністерством закордонних справ наказом, не чиниться жодних перепон українським біженцям, аби вони залишалися на території нашої республіки, певна річ, у таборах для інтернованих, звичайно, з другого боку, не забороняється тим, хто бажає, повернутися до Галичини. Оскільки жодні скарги не надходять, то Вам належало б навести міністерству конкретні випадки, коли чехословацькими жандармами біженців було вислано.

Томаш Масарик і українці. Архівні документи / Уклав та необхідні пояснення й переклади зробив Є. Топінка. Л.: «Видавництво «Центр Європи», 2010. С. 69-70.

**Із нотатки «Проф. Грушевський мав побачення
з Масариком» у газеті «Свобода» від 26 жовтня 1920 р.**

Прага, 24 вересня, 1920.

Дня 21. вересня с. р. проф. Грушевський мав побачення з президентом чеської республіки Масариком в справі надужити яких допускається чеська погранична сторожа на галицькій границі. Утікачі, які з Галичини втікають за чеську границу на Підкарпатську

Україну, не перепускаються чеською жандармерією, завертаються назад, або навіть віддаються польській жандармерії в супереч міжнародного права. Навів для ілюстрації такий автентичний факт, оповіджений самим потерпівшим перейшовши при кінці серпня щасливо польсько-чеський кордон і вже на третім селі він був затриманий чеським жандармом, котрий повів його назад на границю, щоб віддати польській жандармерії. Арештований випросивсь тільки, щоб йому лишили самому віддатися польським жандармам, а не віддавали його їм безпосередньо. Чеський жандарм довівши його до границі лишив його, але загрозив, що коли він ще вернеться за кордон, то його «пустить у тунель» - себто віддадуть польській сторожі, яка стереже залізничного тунелю. Він був арештований польськими жандармами й відісланий до Львова, звідки втік тільки щасливим випадком. Оповідав, що такі випадки довелось йому чути й від інших, і що дехто з арештованих і відданих таким чином були Поляками розстріляні.

Проф. Грушевський просив президента зглянути в такі факти і взагалі дати дотичним властям поучення, аби з огляду на страшні переслідування української людности польськими властями на Підгір'ю утікачам можливо улекшено прожиток на Підкарпатській Україні. Президент запевнив, що все можливе буде в сім напрямі зроблене. Заявив, що по давньому дорожить безпосереднім стиком Чесько-Словацької республіки з самостійною Україною – незалежно від форми, в якій би уложилась ся самостійність, чи федерації чи незалежності. Але в даній політичній ситуації не має великої надії, щоб Галичина була вирвана з польських рук якоюсь інтервенцією Антанти, з огляду на сильну піддержку, яку зараз Польща має від Франції...

Проф. Грушевський мав побачення з Масариком. // Свобода. 1920. Ч. 129. 26 жовтня. С. 2.

Із листа М. Грушевського українським емігрантським організаціям в США, 20 березня 1921 р., Відень.

Дорогі Земляки!

Як бачу, мої осінні листи до Ваших часописів й про гірку біду наших людей на чужині викликали серед Вас заінтересованість й щире охоту допомогти своїм нещасливим братам. Сього місяця прийшло на мої руки вже з десять переказів, більших і менших, ... а крім того маю відомості, що й на інші адреси поприходили від Вас гроші з відкликами до тих листів. Дуже тішусь з того, бо нема правди діти, прикрі то робило вражіння, коли минулого року і з

краю і з різних позакраєвих інституцій почались чути жалі, що, мовляв, американські наші брати щось припинили поміч запомоговим організаціям, наче-б закрили своє ухо і серце до тяжких страждань своїх братів в краю і на вигнанню.

Несподіваним було для мене, що гроші почали приходити на мою адресу, а не на ті запомогові організації, які я вказував. Я досі не займався організацією запомоги, бо до того є інші різні інституції. Коли минулого року в моїх руках опинились призначені редакцією «Праця» в Прудентополіс на запомогу «голодуючим братам Галичини» десять тисяч франц. франків, я їх розділив між запомоговими організаціями Галичини по моему найкращому розумінню. Коли тепер стали приходити перекази на більші суми, призначені для втікачів і емігрантів, інтернованих, хорих, і. т. ин., часом з ближшим зазначенням їх категорій, часом без ближших вказівок, я для кращого розподілу упросив генерала Жуковського (б. військового міністра Укр. Республіки, а потім ревізора воєнних місій за кордоном) аби він обїхав головні місця пробутку вигнанців, інтернованих і. т. п. Чехо-словакії, про котрі згадували в своїх листах жертводавці: сам я був в Празі в останнє в січні сього року і особисто такого обїзду не міг зробити.

Отаман Жуковський звїдав Підкарпатте і спеціально приглянувся діяльності гуцульського запомогового комітету, який Вас, як бачу особливо заінтересував. Він вглянув в його діловодство, касові книги, оглянув кухню, котру він провадить. 12 березня в його присутності відбулись загальні збори, на котрих було вислухано справоздання першого виділу, вибрано новий (властиво перевибрано весь попередній) і розділено підмоги з грошей, присланих з Америки. От. Жуковський таким чином міг набрати досить доброго і повного поняття про діяльність комітету і його відносини до місцевих утікачів-Гуцулів.

Притому до завязання комітету дала невеличка сума передана мною – а власне 100 швейцарських франків, себто 1,237 чеських корон, прислана п. Григорієм Тадрою, учителем в Марцеліні (Парана). Я передав їх на руки П. Шекирика з Жабя, посла до Національної Ради Галичини, який відвідав мене в Празі й представив тяжке положення гуцульських утікачів, які мусять тікати від нечуваного польського звїрства за чеський кордон, на закарпатську Україну і тут в зимі без усякої помочи терплять велику нужду. Передаючи сі гроші я поставив п.Шекирику умову дальшої помочи, щоб для орудування сими грошима був організований комітет. Такий комітет

і зав'язавсь 10-го жовтня з місцевої (біженецької) укр. інтелігенції і самих Гуцулів, під головуванням місцевого нотаря Українця, який в своїм характері чеського урядника міг бути посередником і оборонцем комітету перед адміністрацією. Всього в розпорядженню комітету з початку була дуже маленька сума: 3.552 чеські крони. З сими грошима, за помічу місцевої філії Червоного Хреста, яка дозволила користуватись її кухнею і згодилась видавати безплатно для 50 осіб денно по п'ять дека мучного (муки, гороху або фасолі) і по 1 дека сала, уряджено їдальню, з котрої користувалось пересічно коло 50 осіб; хто мав якийсь заробок, платив – за обід з початку 4 кор., потім 5 кор., за вечерю з початку 2, потім 3 кор., хто не мав заробітку, годувався на кредит, а крім того безплатно годувались ті втікачі, які перебували тут по кілька днів, а потім справлялись в глибину краю. Для запитом явилась можливість тільки як тепер стали приходити від Вас гроші. На сих загальних зборах розділено запитоми які прийшли з Бостону і з суми яка прийшла із Червоного Хреста з Америки на руки посла в Празі д-ра Смоль-Стоцького: 233 фунтів 3 ш. 7 п. (так поінформовано про ці гроші от. Жуківського). Розділено всього 19.550 ч. кор. 44 збігцям, по 350, 400, 500, 600 кор., в міру потреби, й міні прислано протокол. Дальшим завданням буде, з присланих Вами грошей, організувати поміч також тим родинам, які зісталися в краю, а особливо потерпіли від польського терору. Сподіватись належить, що виділ комітету, вибраний переважно з самих Гуцулів (ревізійна комісія натомість зложена переважно з інтелігенції, галицької і наддніпрянської) потрапить се перевести.

По дорозі от. Жуківський звідав та зазнайомився з справою організації помочи.

В самій Чехії звідав він табор інтернованих в Ліберці, вже головне місце української неволі, про котре дійшли вісти й до Вас. Він мав поручення передати зараз присланих на рахунок Вами грошей 3.500 ч. кор. на сей місяць, познайомитися з організацією помочи і запевнити їм дальшу підмогу, бо я сподіваюсь, що по прочитанню сього справоздання Ви окрім посланого ще для них пішлете.

Становище сих інтернованих дуже тяжке. Всього є тут 540 старшин, 650 вояків, 65 жінок і 32 малих дітей. (40 старшин, 200 козаків з італійського полону, 20 старшин і 140 вояків з Наддніпрянщини, решта з Галичини). Дістають старшини і козаки однаково по 5 кор. денно на вікт і по пів корони на иньші видатки. Сим навіть самим тяжко прогодуватись, а годувати жінок і дітей, на котрих плата

не йде, цілком неможливо. Тому табір в Німецькім Яблоннім, що стоїть в кращих матеріяльних і всяких иньших умовинах, добровільно оподаткував себе на користь Ліберчан: постановили давати їм по 16 % від усіх своїх приходів, при чім рахується, що сі гроші належать Фондови вдів і сиріт (льокованому в «Дністрі»), а уділюються ліберецьким інтернованим в позику, з обовязком сплатити потім сі гроші згаданому фондови. Сих грошей ліберчане досі отримали около 50.000, приблизно приходить з сього на мужеську голову коло 2 кор. денно. Все таки і з сим виходить дуже мало: ледво ледво прогодувати жінок і дітей. З Америки прийшло досі сюди 48.000 ч. кор.

Розпоряджається за допомогою організація «Самопомочі Українського Робітничого табору в Ліберці». Про сю організацію от. Жуківський відзивається з великим признаннем. Строго запобігається всяким надужиттям. Всі гроші які приходять до інтернованих збоку, переходять через організацію і з них зтягаються уділені запомоги. В переддень приїзду от. Жуківського, 15. марта прийнято новий статут і вибрано новий виділ організації. Доки стане присланих Вами грошей, я буду посилати туди що місяця. Але було б добре, якби Ви ще їм післали.

Як не тяжке теперішнє становище ліберчан, вони бояться в будущині ще гіршого, а власне переводу до табору воєннопонених в Юзефові, наслідком якихось доносів. Там вони і [в] свободі будуть ще більше обмежені, і матеріяльне становище погіршиться. Буду в сій справі писати до президента Масарика, а Вас прошу про їх гірку нужду памятати.

В самій Празі, як Ви знаєте, тяжко бідують сотки українського студентства. Бувши в січні в Празі, я підписав виладжену празькою «Академічною Громадою» відозву, а перед тим передав з грошей «Праці» невелику суму. Коли тепер стали приходити гроші від Вас, я просив от. Жуківського порозумітись з «Акад. Громадою» в справі постійнішої підмоги, перед усім на поліпшення вікту, бо се мині було відомо, що студенти формально голодають і заголодовуються до сухіт і всяких иньших хоріб.

Всього в Чехословаччині тепер 450 студентів і студенток, з того в самій Празі 300, решта в гірничій академії в Пріжбамі, Берні. Організувались вони в «Академічній Громаді» торік, але одностайности в сій організації довго не було: студентами наддніпрянськими опікувалось посольство Укр. Нар. Республіки, яке давало 26 студентам місячно по 300 ч. кор., студентам Галичанам виплачувала підмоги

місія галицька, се вело до розділу і фінансових непорозумінь між сими двома категоріями студентства. Нарешті в січні вибрано нову раду, скасовано окрему наддніпрянську секцію, і в лютім переведено новий ратунковий плян, і контролю пильну над запомогованнем. До запомог припущено тільки тих що не мають приходу звідки инде і сповнювали свої громадські обовязки. Отже ті що мають плату з німецько-яблонного табору не дістають на прожиток нічого; ті що рахуються в ліберецькім таборі і дістають звідти місячно 155 ч. кор., одержують тільки доплату до норми. Норма для абсолютно беззасібних уставлена в 310 кор. на місяць, а то по такому рахунку: 100 кор. помешканне (се дійсно мінімальний чинш за покій), 30 на сніданне, 30 за світло, 20 за пране біля, 60 на доплату за обід і вечерю, 30 на хліб, 36 на трамвайну картку, 4 на дрібні видатки. За доплатою 2 кор. денно вони мають обід і вечерю в їдальні Американських методистів Юмка. На обід дістають зупу, пів дека мяса і трошки ярини, хліб мають приносити свій. На вечерю мають кавалок ковбаси, 4-5 грам, і 5-4 грам хліба, окрім неділі, коли дістають какао і дві пампушечки. Се розуміється велике добродійство з боку американської організації: те, що вона дає за дві корони по нинішнім цінам празьким варто мабуть коло 10. Але молодому організови сього абсолютно не вистарчає, тим більше що є між ними багато заголодованих в таборах польських, по арештах, інвалідів і т. и. Тим часом на такім голоднім столі тепер живе 165 студентів! Шкода навіть науки в таких обставинах – бо велика частина по такій голодівці коли й лишиться жива, мало здатна буде до роботи. По нараді з «Студентською Помічю» Академ. Громади було рішено, що наразі, поки стане грошей, я посилятиму місячно по 4.000 кор. (першу рату 18. березня їм передано), і з того буде що неділі добра вечеря, за 3 з половиною корони, для всіх студентів, – раз на тиждень наїдяться завдяки Вам. Але щоб поправити вікт на цілий тиждень, на се треба 25–30 тис. місячно. Адреса. Акад. Громади: Praha II. Marianska 4. Для грошей: Zivnostenska Banka, Konto Ukrainska Akademichna Hromada.

Як бачите, Високоповажані Земляки, коли Ви до мене звернулись, я рад Вам послужити в сій справі вміру того як гроші з тих переказів будуть виплачуватись банками, я їх розділюватиму сим і иньшим організаціям, оскільки зберу про них відомости. Гроші переказані досі, в більшості призначались для Українців в Чехословаччині, тому я на тутешні організації перед усім і звернув увагу; коли при посилці вказана спеціальна ціль, я з тим також рахува-

тимусь. Зроблю по силам моїм усе щоб гроші Ваші свою ціль досягнули. Нагодувати голодних і одягнути голих братів – дітей, жінок, молодіж, інвалідів що втратили здоров'я в службі свого народу – се очеви́дно, перший обов'язок Ваш, і я не пожалую свого часу і труду, коли бажаєте в тім моєї помочи. Але є після того й інші потреби, про котрі прошу Вас згадати собі. Прошу Вашої помочи в моїй політично-інформаційній роботі тут за кордоном. Прошу Вашої підмоги для Українського Соціологічного інституту, для його наукових праць, котрі він випускає для своїх і чужих (напр. капітальна історія української революції, котрої вийшло вже дві книги, а дві в друку – між іншими перша історія Галичини за останні роки, Історія України, вибір письменства й інші книжки, що почасти вийшли й знаходять велике зацікавлення в чужинцях, що вперше знаходять нагоду добре познайомитись з справою, а інше друкується або готується до друку). Підтримайте видавництво «Борітеся-Поборете», що ставить своїм завданням висвітлення інтересів нашого трудящого люду, його суверенности й незалежности, на французській мові.

Дорогі Земляки! Згадалисьте при різдвяній коляді що писав я про поміч нещасним вигнанцям – шлють вони тепер через мене Вам свою щире сердечну подяку! Згадайте на свято Воскресення про нашу рідну Україну що томиться в пекольній неволі, в руїні, в лабетах тяжкого ворога і допоможіть праці для забезпечення волі незалежности і щастя нашому народові!

З щирим привітом

М. Грушевський.

Лист від проф. М. Грушевського (Спеціальна кореспонденція «Свободи»). // Свобода. 1921. Ч. 94. 22 цвітня. С. 2.

1921 р. березня 23. Прага. – Лист М. Грушевського

Т. Г. Масарику.

Глубокоуважаемый

Президент!

Мой друг, ген. Жуковский, посетивший перед праздниками лагерь украинских интернированных в Либерце, чтобы передать собранные для них в Америке деньги, сообщил мне, что интернированные очень обеспокоены перспективой перевода их в лагерь в Юзефеве, где, по их словам, им грозит и более строгий личный режим, и некоторые материальные ухудшения. Пользуясь Вашим добрым ко мне отношением, я позволяю себе обратиться к Вам с покорнейшей просьбой, если возможно, остановить этот перевод. Положение этих интернированных и без того слишком тяжело, и

было бы очень жаль, если бы оно еще ухудшилось, тем более, что поводом служат будто бы очень мало объективные донесения об этих интернированных и их настроениях. Если не ради них, то ради женщин и детей, пьющих вместе с ними горькую чашу, я обращаюсь к Вашему человеколюбию.

Неся извинения за причиняемое беспокойство, прошу принять уверения во всегдашнем моем почтении.

Преданный Вам

М. Грушевский.

Документи Томаша Масарика та чеські адресати Михайла Грушевського ... // Хроніка 2000. 1999. Вип. 29-30. «Україна-Чехія». Ч. II. С. 20.

**1925 р. лютого 5. Прага. – Запис Т. Г. Масарика
про розмову з професором Українського вільного університету
в Празі О. Колессою.**

Позначка в правому горішньому кутку:

Грушевський у Києві; він працює повністю науково (Академія і т. ін.).

1) 12000 к[рон] від листопада [192]3. Одержуватимуть щомісяця 12000, з листопада минулого [року] починаючи.

2) Друкування наукових і популярних праць.

3) Два українські професори в Празі.

4) Якщо б не було українських студентів, з університету зробити науковий інститут.

Позначка в правому нижньому кутку:

Ведуть переговори з поляками (з урядом) про український університет у Галичині: поляки хочуть його [бачити] в Кракові, українці [його хочуть] у Львові, та поки що прийняли б [його] в Перемишлі або в Станіславові. Поляки дають згоду на Луцьк.

Документи Томаша Масарика та чеські адресати Михайла Грушевського ... // Хроніка 2000. – 1999. – Вип. 29-30. «Україна-Чехія». Ч. II. – С. 18.

Примітка:

У тексті підкреслено Т. Г. Масариком.

**1926 р. квітня 15. Харків. – Нотатка «Академик
Грушевський про т. зв. український науковий з'їзд у Празі»
у газеті «Вісті ВУЦВК».**

Київ, 14. Сьогодні в «Пролетарській Правді» вміщено розмову з академіком Грушевським про його відношення до українського наукового з'їзду в Празі.

Я, сказав академік Грушевський – не збираюся на Празький з'їзд і не чув, щоб взагалі хто-небудь з членів чи співробітників Академії збирався на його.

В цьому проекті «українського наукового свята» є чимало такого, що брентить гіркою іронією справжньому українському науковому рухові, що шириться тепер в справжньому науковому центрі – на радянській Вкраїні.

На чолі організаторів з'їзду стоять наукові сили, згуртовані в Празі навколо тих кількох наукових закладів, що одкрив останніми роками чехо-словацький уряд для української молоді.

Науково-дослідча робота цих учених іде здебільшого в несприятливих умовах.

В наслідок того, що ці наукові заклади відірвані від своєї природної бази, діяльність місцевих наукових сил мусила набрати переважно науково-педагогічного характеру. Ця науково-педагогічна робота мала б далеко більшу національну вартість, коли б українські школи обслуговували потреби не тільки емігрантської молоді, але й місцевої корінної молоді Закарпаття, найдужче пригноблен[ої] з усіх українських країн.

Для Закарпаття і української еміграції було б цінним придбанням, коли б культурні українські сили, які взяв на утримання Чехословацький уряд, могли присвятити свої знання піднесенню культурного рівня цієї частини українського народу.

Питання про вищі школи, відкриття яких українське Підкарпаття марно домагається, було б розв'язане ще п'ять років тому, коли б український університет, так само як і с.-г. вищу школу і педагогічний інститут одкрито не в Празі, а в Підкарпатті. Але чехословацький уряд не схотів пускати української еміграції поміж свою українську людність. Він заклав ці школи в Празі і в її околицях, призначивши їх для самих емігрантів, і не дозволяючи молоді Підкарпаття поступати в них. Він ставав теж на перешкоді звязковій празької української еміграції з Підкарпаття, забороняючи навіть наукові екскурсії туди.

Даремна праця шукати в празьких українських виданнях яких-небудь праць культурних або наукових робітників Підкарпаття. Українознавські сили Праги нічого не дали для вивчення чехословацької України, що, безперечно, було б не тільки цікавим пунктом програми наукового зїзду, але й цінною вкладкою в загальну справу українознавства. Організаційний комітет зїзду не вважав навіть потрібним прикликати до участі у праці зїзду культурні сили

Підкарпаття. Якби цінні не були наукові досягнення окремих празьких учених, але загалом з'їзд, як наслідок їх п'ятирічного перебування в Чехо-Словацькій Республіці, не може бути радісною хвилюю. Для свідомого українця, котрий пам'ятає, що в цій республіці є не тільки українська еміграція, а є й корінна українська людність, науковий з'їзд, що затіяв академічний комітет, це іронія над реальними інтересами Підкарпаття – цього пригнобленого українського куточка.

З другого боку, неможна забувати, що окрім людей, які взяли організувати з'їзд з суто-наукових мотивів, тут працюють і інші люди, що, безперечно, використовують з'їзд для своїх політичних цілей.

Як відомо, де-які верстви еміграції, ворожі соціалістичному будівництву радянської України і інтересам українського народу, освітлювали культурну роботу Празького українського центра, як ілюстрацію того, що українська культура на радянській Україні задушена, а змогу розвиватися вона знайшла тільки в Празі, дякуючи щедрості чехословацького уряду. Ці люде «свято української науки в Празі», що вони задумали, схотять обернути в протирадянську демонстрацію під гаслом: «Українська інтелігенція, наукові діячі і академічна молодь, не знаходячи змоги робити у себе дома, тільки під захистом західно-європейської буржуазії мають змогу збиратися, вимінюватися думками і наміняти перспективи розвитку своєї культури».

До можливості таких емігрантських перекручувань наукові робітники радянської України не можуть поставитися терпимо. Вони знають, що тільки тут, на українському ґрунті, на робітничо-селянській базі, за свідомою допомогою радянського уряду, може розвинути широка культурно-просвітня і науково-дослідна робота, яку намітив останній Київський пленум Укрголовнауки, а раніш – Харківський з'їзд дослідників продукційних сил України.

Тільки звідси, з свого дому українська наука може поєднатися з наукою західно-європейською, поєднатися солідно і пристойно, а не через подачки від західно-європейської буржуазії. Всякі спроби утворити Всеукраїнський науковий центр поза межами радянської України, а тим більше протиставлений їй, – нереальні і марні. «Свято», затіяне без ініціативи української Академії Наук і без всякого звязку з науковим рухом, що розвивається тут, було б певною образою тому рухові.

Все це не говорить про вчених, які взяли на себе організувати суто-науковий бік з'їзду.

Я певен, що серед празької еміграції є чимало таких людей, що хотіли б на цьому з'їзді бачити теж і наукових робітників Радянської України, щоб поєднатися з нашою науковою думкою, перекинути місток для повороту на Україну, щоб знайти собі місце в лавах культурної армії України. Ці можливості, на мою гадку, їм повинно дати. При теперішньому підйомі нашої культурної роботи цінна кожна культурна одиниця. Треба, по змозі, полегшити поворот додому науковим українським робітникам, що перебувають за кордоном і широко хочуть прикласти свої сили до культурної роботи на Україні. Можливо, що найкращим способом для цього було б скликати науковий з'їзд на Україні. Користуючись цим з'їздом, українські наукові робітники, що пробувають за кордоном, могли б відновити зв'язок з батьківщиною.

Було б краще, коли б чехословацький уряд, замість цього емігрантського свята, продемонстрував був свої «культурні досягнення» на Підкарпатській Україні. Нехай Чехословаччина скличе з'їзд українських наукових та культурних робітників десь в Мункачі, Ужгороді або в Густі. На цей з'їзд, мабуть, і між нами знайшлися би охотники поїхати. Така моя гадка – скінчив академік Грушевський – і гадка тих академічних робітників, з якими мені доводилось говорити на цю тему. В цьому напрямкові, як я бачу, висловились і збори Харківських Наукових робітників».

Академик Грушевський про т. зв. український науковий з'їзд у Празі // Вісті ВУЦВК. 1926. № 85 (1673). 15 квітня. С. 3.

**Доповідь проф. Р. Смаль-Стоцького «Український
вільний університет» з нагоди його 30-річчя,
24 грудня 1951 р., Нью-Йорк.**

До першої світової війни не пощастило українцям ні в Російській, ні в Австрійській імперіях вибороти свій український університет, хоч по університетах Відня, Праги, Кракова, Львова, Черновець, Петрограду, Москви, Харкова, Києва, Одеси й Варшави викладало багато українських учених. Саме українське суспільство спромоглося тоді тільки на університетські курси у Львові та на зимовий народний університет у Чернівцях, на зразок данських народних університетів. Після світової війни, в бурі революції, український народ став будувати свою Академію Наук і свої університети, та злочасний рік 1920 не увінчав успіхом наших змагань.

1921 року у Відні наші письменники й журналісти, при співучасті Михайла Грушевського та Вячеслава Липинського дали почин до зорганізування Українського Вільного Університету, що

його наприкінці 1921 року перенесено з Відня до Праги. Там його хрищеним батьком став президент Чехословаччини Т. Масарик. Цей слов'янський філософ перший думав про Сполучені Держави Європи та про посередництво Чехословаччини між Сходом, передусім – Україною, та Заходом, передусім – Німеччиною. Ще одно заважило тут, – і чув я це з власних уст Томи Масарика. Він пам'ятав прихильність уряду Центральної Ради, зокрема проф. О. Шульгіна, що допоміг чеським легіонам спокійно відступити із Східного Фронту та переїхати через Україну на Сибір для продовжування своєї боротьби. Чехословацький уряд прийняв УВУ на бюджет міністерства закордонних справ, і тут, у Празі, УВУ діяв до 1945 року. Від більшовицької навали він щасливо врятувався перенесенням до Мюнхену під американську окупацію і там діє й досі під опікою нашого Владики, Преосвященного Івана Бучка та частково баварського уряду, який не забув, що Дунай подає руку Дніпрові в Чорному морі. Ось коротка історія УВУ.

Щоб справедливо оцінити діяльність УВУ треба глянути на його значення не тільки з погляду української науки, але й усього нашого життя та нашої визвольної боротьби.

Поперше. Цей університет створила не чужа влада, а саме українське суспільство, вільна частина нації, її політична еміграція. Створила вона його в хвилину трагедії наших змагань, в хвилину загрози, що до політичної катастрофи приєднається ще й загибель нашої науки. І саме в ці хвилини, коли ми втратили політичну незалежність, УВУ здійснив незалежність нашого духа, нашої науки. УВУ об'єднав учених усіх земель і врятував великі традиції шкіл М. Грушевського, великого Горбачевського, учня Міклосіча – Степана Смаль-Стоцького і його учня Олександра Колесси, учня Пенка – Степана Рудницького, незабутнього Дмитра Антоновича і знаменитого археолога Вадима Щербаківського, академіка Щербини, знаменитих правників Дністрянського, В. Старосольського, Айхельмана, визначного класика А. Артимовича та інших.

Так не змарнувалися світлі традиції української професури та української науки з-перед Першої світової війни.

Подруге. Як тільки після Ризького договору наша збройна боротьба припинилася і лише частково то тут, то там до 1925 року Україна ще палала повстаннями, УВУ перебрав на себе продовження нашої визвольної боротьби – пером, КНИЖКОЮ, ЖИВИМ словом. В цій ідеологічній боротьбі, що тоді точилася в Європі, професура УВУ дослідями, критикою, сотнями праць, співучастю в

міжнародніх конгресах боронила Україну. Наш університет став університетом-маткою, з якого опісля пішли професори вчити до Америки (В. Тимошенко), до німецьких, чеських, університетів, Пішли організувати наукові інститути в Берліні й Варшаві, залишаючися професорами УВУ на відпустці та всюди боронячи наше природне право до самостійності.

Потрете. Європейський університет – це не просто наукова асоціація, а наукова асоціація, що вчить, виховує прийдешнє покоління науковців, дослідників, професорів. І це велике завдання УВУ виконав для нації з честю; виховав кілька тисяч молоді, сотні молодих журналістів, учителів та професорів, що гідно продовжують його традиції. Але університет не тільки виховує молодь у наукових ділянках, – університет це: ректор, сенат, факультети, професура, доцентура, асистентура й академічна молодь – академічні громадяни.

Це своя духовна українська держава із своїм виборним президентом і сенатською владою, що правлять цією республікою і зберігають святі академічні права волі слова, думки й досвіду. Наш Університет був і є велика школа самоврядування, державного будування і дійсної демократії. УВУ стався нашою кузнею характеру, де вчаться слухати правди – і тільки правди – та відважно голосити тут правду; він був тією кузнею, де нація виконує свою ієрархію цінностей життя, свій світогляд. І це завдання УВУ виконував і виконує.

Його професори – незабутній О. Лотоцький, Шульгін, Яковлев і інші продовжували своєю працею традиції УНР, що після смерти С. Петлюри мало що не розгубилися були, а під час Другої світової війни вкладено на В. Кубійовича невдячний обов'язок рятувати рештки українського культурного надбання. ...

Під час і після Другої світової війни УВУ обновили свою професуру, прийняв (речення не читається) що врятувалися з-під московської окупації, і в рр. 1947-48 здивував у Мюнхені американців своїми 5 сотнями студентів ... та 70-ма професорами. Університет прийняв був у свій склад і професора грузина д-ра Накашідзе для кавказології та професора білоруса д-ра Яна Станкевича для білоруської філології, розпочавши так опіку й над іншими поневоленими народами.

І знову з нашого Університету-матки пішла професура ширити правду по чужих університетах, в той світ чужих наукових республік, що Москва намагається затуманити своєю брехливою пропагандою, пішли наші колеги на шведські, німецькі, австрійські,

канадські, американські університети. Вони теж не дали і не дають завмерти традиціям Наукового Товариства ім. Шевченка та Всеукраїнської Академії Наук і знову по конгресах та з'їздах ширять правду про нашу поневолену батьківщину. Отак від року 1921 в безупинних боях – у поході маршує наш університет, цей генеральний штаб нашої визвольної духової боротьби, цей символ надії і майбутньої перемоги.

Та й цим, на нашу думку, заслуги УВУ не вичерпуються. Він має історичне значення для європейської і світової науки, бо це перший університет, що поставив як протест, проти поневолення, академічних вільностей, перший, що підніс прапор боротьби проти московського поневолення духа, проти наукових указів, проти фальшування правди, проти брехні; він розпочав боротьбу за вільне слово, вільну думку, вільну дискусію в ім'я наукової правди. Європейський університет у Страсбурзі 1951 року спізнився з цією програмою на 30 років. Ми певні, що історія оцінить колись і ці заслуги УВУ.

Український вільний університет (Доповідь з нагоди його 30-річчя, виголошення в Нью-Йорку 24.XII. 1951 року) // Свобода. 1991. 5 червня. Ч. 105. С. 4.

Топінка Є.

К. Чапек про Т. Г. Масарика¹

м. Львів

У 1999 році популярна чеська газета «Lidové noviny» провела анкетування з метою визначення найпопулярнішого чеха ХХ-го ст. В результаті було складено двадцятиособовий список, перший рядок якого беззастережно зайняло прізвище Томаша Гарріга Масарика. Знаменно, що на другому місці в цьому списку чеських знаменитостей стоїть ім'я Карла Чапека, який, до речі, протягом 17 років, тобто від 1921 р. і до дня смерті працював у цій газеті. Примхливий долі забаглося зробити так, щоб життєві шляхи цих двох великих чехів перетнулися. Заочно Чапек познайомився з Масариком ще в

¹ Доповідь президента товариства «Ческа беседа у Львові» Євгена Топінки на науковій конференції з нагоди 150-ї річниці з дня народження Т. Г. Масарика, яка відбулася 16 березня 2000 р. у Львівському національному університеті ім. І. Франка. У архівній спадщині Є. Топінки вона також озаглавлена як «Доповідь до 150-річчя Т. Г. Масарика».